

Uýgur babadaşlarymyza zulum

Category: Kitapcy, Medisina, Publisistika

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Uýgur babadaşlarymyza zulum UÝGUR BABADAŞLARYMYZA ZULUM

Ýerli we daşary ýurt habar beriş serişdelerinde Hytaý Halk Respublikasyndaky (HHR) uýgurlaryň režim tarapyndan lagerlere salnyp, zuluma uçraýandyklary baradaky habarlar ýygy-ýygýdan çykyp durýar.

Hytaýyň territoriýasynyň altydan birini düzýän ýurduň günbatarynda 1 million 650 müň kilometr kwadrat Sinszyan-Uýgur Awtonom (Xinjiang Uighur) oblastynda ýa-da biziň atlandyryşymyz ýaly Gündogar Türküstanda uýgurlardan başga-da gazaklar, gyrgyzlar, özbekler, tatarlar, täjikler ýaşaýar. Bu halklaryň umumy aýratynlyklarynyň birem hemmesiniň musulmanlygydyr.

Hytaý hökümeti uýgur terrorçylaryndan bizar bolandygyny soňky baş-alty ýyl bäri agzap gelýär. Uýgur militaristleriniň hytaý ygtyýarlylarynyň we ýönekeý ilatynyň üstüne hüjüm etmegi bolsa, Pekiniň sebiti hytaýlaşdyrma syýasatyny möwjedipdi.

Hytaýyň Döwlet Geňeşiniň Informasiýa müdirligi 2018-njy ýylyň iýunynda soňky baş ýylda «ýakasy gaýyşly terrorçy» diýip yglan eden 1 müň 588 adamy ölüm jezasyna höküm edendigini mälim edipdi.

Sebitde eýýäm dört ýyl bäri türki halklardan bolan musulman hökümetiň bilim bermek maksady bilen gurlandygyny öňe sürýän lagerlerinde saklanýar.

Hytaý hökümeti dünýäde birnäçe ýurduň nägileligini gazanan lagerlerini «täzeden okuw-taýýarlaýyş merkezi» diýip atlandyryar / Fotosurat: Reuters

RAND (Ylmy-barlag we ösüş) guramasynyň 9-njy iýulda habar beriş serişdelerinde çykan barlagynyň netijesi, Hytaýda eýýäm 2017-nji ýyldan başlap Gündogar Türküstan boýunça 562 müň 900 okuwçynyň ene-atalarynyň elinden alyp, soňra ýerleşdirjek 4 müň 387 sany ýetimler öýüne çalymdaş «mekdebiň» gurluşygyna başlandygyny-da habar berdi.

2020-nji ýylyň fewral aýynda Hytaýda çap edilen 137 sahypalyk habarnamadan musulmanlaryň okuw-taýýarlaýyş lagerine (muňa zähmet-düzediş lageri-de diýip bilersiňiz) haýsy etmişlerde aýyplanyp alynandygy belli bolýar.

Azat ýurlarda oňyn kabul edilýän ýagdaýlaryň köpüsi bidüzgünçilik hasaplanypdyr.

Uýgur ilatyň köp ýaşaýan Kaşgar we Hotan şäherlerindäki çaga dogluş statistika 2015-nji ýyl bilen 2018-nji ýyl aralykda 1,6%-den 0,26%-e düşdi.

Adrian Zensiň «Jeýmston» fondy bilen bilelikde taýýarlan täze

habarnamasy çaga dogluş boýunça gözegçilik profilaktikasyny we önelgesizleşdirme operasiýalaryny indi «fiziki genosid» hasaplap boljakdygyny ýazýar. Munuň özi BMG-nyň Genosid etmişiniň öňüni almak we jezalandyrmak boýunça şertnamasynyň (SSECS) ikinji maddasynda bellenen kriteriýalara laýyk gelýär. Edilýän gabahatlyklaryň barsy şu sebitdäki baýlygy elden gidermezlik üçin edilýär.

Gündogar Türküstanyň Urumçy şäheriniň ýakynyndaky Dabançeng diýen ýerde ýerleşen konslager / Fotosurat: Reuters

Öňräk «Şinhua» (Xinhua) habarlar gullugy Gündogar Türküstanyň günortasyndaky ekerançylyk meýdanlarynyň ýerleşýän ýerinde 115,3 milliard metr³ tebigy gaz ýatagynyň tapylandygyny habar beripdi.

Nebit ýataklary bolsa 5,6 milliard tonna. Munuň özi Hytaýyň nebit ýataklarynyň 30%-ne, tebigy gaz gorlarynyňam 34%-ne barabar.

Pekin HHR-nyň gurulmagyna goldaw beren sowet despoty Stalinden öwrenen garşydaşlaryny ýa atmak ýa-da GULAG-a (zähmet-düzediş koloniýalary) ugratmak däbini musulmanlaryň garşysyna ýöredip başlady.

Aslynda sebitiň beýleki türki we musulman etniki azlyklary bolan gazak, gyrgyz, tatar, özbek, täjik halklarynyň terrorçylykly aktlara goşulandyklary barada hiç hili subutnama ýokdy. Ýagny, «Alynyň ary Ahmetden çykarylýar». Käbir terrorçylar üçin uçdantutma halky jezalandyrmak boýunça görkezen üstünliginden ötri Stalin ýatan mazaryndan turaýsa dagy, Si Szinpine hökman altyn medal bererdi.

Eýsem, dünýä bu adamsöýüşsüz syýasaty habar bermekden başga bir zat etdimi?

2019-njy ýylyň 30-njy oktýabrynda BMG-nyň Baş Assambleýasynyň adam hukuklary boýunça meseleleriň üstünde durup geçýän üçünji komitetinde arasynda ABŞ-nyň, Angliýanyň, Germaniýanyň hem bolan 23 ýurdy bilelikde beýannama bilen çykyş edip, Sinszyandaky adam hukuklary bozulmalarynyň gaýga goýýandygy aýdyldy.

BMG-de 193 sany garaşsyz ýurt bar.

2020-nji ýylyň 10-njy iýulynda Türkiýäniň Ýokary Halk Mejlisinde oppozision partiýalaryň «Hytaýyň sütemkär syýasatyna sezewar bolýan uýgur türkleriniň problemalarynyň öwrenilmegi» boýunça eden teklibi «Jumhur» ýaranlygynyň

(Hökümetdäki Erdoganyň başlyklyk edýän AKP-sy bilen milletçi Döwlet Bahçeliniň başlyklyk edýän MHP-nyň bileleşigi) sesleri bilen ret edildi.

MHP ýaly özüni türkçi görkezjek bolýan partiýanyň deregne oppozisiýadaky partiýalaryň meselä arka durmagy bolsa gaty geňdi.

Şuňa meňzeş geň-taňsy ýagdaýlar halkara arenasynda hem bolup geçdi.

BMG-da Belarusyň «Pekin hökümetiniň Sinszynda terrorizme, separatizme we ekstremizme garşy göreşmek boýunça kabul edýän önüni alyş çäreleriniň sebit halkynyň adam hukuklaryny howpsuz ýagdaýa getirýändigini, sebitiň asudalygyny we durnuklygyny gazanýandygy» hakdaky hatyna 46 ýurduň wekili gol çekdi.

Meseläniň iň gyzykly ýeri gol çekenleriň hut musulman ýurtlardygydy: Bahreýn, Müsür, Gwineýa, Gwineýa Bisau, Eýran, Yrak, Oman, Päkistan, Palestina, Saud Arabystany, Sudan, Siriýa, Birleşen Arap Emirlikleri, Ýemen.

Tutuş on alty ýurt zulum astynda urunýan dindeşlerini däl-de, Hytaýy goldanyny gowy gördi.

Diňe ABŞ HHR-a garşy sanksiýa girizip, muňa garşy berk garşylyk berdi. 2020-nji ýylyň maý aýynda ABŞ-nyň Senaty

uýgurlar üçin hödürlenen kanunnamany tassyklady. Prezident Trampyň tassyklamagy bilenem bu kanun güýje girdi.

ABŞ-nyň Söwda ministrliginiň Industriýa we howpsuzlyk býurosy Hytaýyň Jemgyýetçilik howpsuzlygy ministrliginiň Sud-medisina ekspertizasy institutyny we sekiz hytaý kompaniýasyny sanksiýa sanawyna girizdi.

9-njy iýulda Sinszýan oblastynyň Kommunistik partiýasynyň başlygy Çen Sýuango we oblastyň ýene iki ýolbaşçy işgärine ABŞ-na girmek gadagançylygy goýuldy.

Hytaýyň Daşary işler ministrliginiň press-sekretary Çžao Liszýan Pekinde geçiren nobatdaky metbugat ýygnagynda şeýle diýdi:

– *ABŞ-ny haýal etmän nädogry kararyndan el çekmäge, Hytaýyň içerki işlerine goşulýan, döwlet bähbitlerine zyýan berýän beýanatlaryny we hereketlerini togtatmaga çagyryjys.*

Ýogsa-da, beýleki ýurtlardan nämüçin garşylyk bildirilenok ýa-da tersine: belli bir derejede genoside öwrülen bu işi goldaýarlar? Sebäbi bularyň barsynyň Hytaý bilen söwda gatnaşyklary bar we ABŞ ýaly güýçleri ýok. Ykdysady bähbitler adam hukuklaryndan öňde tutulýar.

Syýasatçylar näme diýse diýibersin, barybyr mazlum halk babadaşyňam bolsa, dindeşiňem bolsa ýurduň syýasy, ykdysady, harby bähbitlerinden ýokarda bolup bilmeýär. Näçe ajy-da bolsa, näçe gynançly-da bolsa, hakykat şeýle.

Dr. Nadir DEWLET,
professor.

Çarşenbe, 15.07.2020 ý. Publisistika